

u mojem rukopisu *Heziod!*), *Ajet* (naravno, iz prevodiličina teksta, koji ja nikada nisam vidio) te *Lakezija* (dok je u mojem rukopisu *Lahezis/Laheza*), podmećući mi tako ono čega u mojem rukopisu kazala nema. I uopće, bez obzira što je urednik htio (ili koliko mu se žurilo na knjižarsko tržište), jednostavno me je *podmetnuo* pod tuđi prijevod koji jadan nisam vidio, a kamoli da bih ga redigirao! Kad pod čovjekovo ime takvo nešto podmetnu, što je onda drugo posrijedi nego primjerno izdavačko kukavičje jaje?! I nesretnome unajmljeniku ne preostaje ništa drugo nego da se pere i dokazuje istinu kako i gdje najbolje zna. A barem bi u ovome duhovnome poslu trebali vladati neki bolji običaj.

Eto, neka je dosta toliko, kako se činjenica što je i moje ime navedeno u brzinskoj knjizi *Mitologija* ne bi tumačila na mnoge i različite načine, kad je već istina samo jedna ...

Tomislav Ladan

NEOBJA VLJENA BAŠTINA

★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★

FRANJO NIGER I NJEGOV MILANSKI KODEKS

U latinskom imenu Franje Nigera (1452–1523?) – Pescennius Franciscus Niger Venetus Liburnus – slikovito se nazire zanimljiv i kontroverzan lik humanista koji je, ponesen svojim sposobnostima i povremenim uspjesima, želio mnogo, učinio dosta, ali nije imao upornosti niti sreće da stekne priznanje i slavu.

Izabrao je književno ime Pescennius da bi istakao svoju izmišljenu rodbinsku vezu s Pescenijem Nigerom, nesretnim suparnikom imperatora Septimija Severa.¹ Prezime Niger vraća sam u hrvatski oblik Crnojević², iako u Senju, odakle je njegov otac došao, a niti u Hrvatskom primorju u XIV i XV st. nema tragova o nekoj istaknutoj obitelji Crnojevića³. U Veneciji je u to doba bila veoma poznata crnogorska obitelj Crnojevića, tako da je naš pisac hrvatsko prezime Crnić, Crnčić ili sl. zamijenio oblikom koji mu je osiguravao veću popularnost. Venetus – rođen je 17. IV 1452. u Veneciji. Otac Juraj iz Senja se preselio u Veneciju i tu zasnovao obitelj s Talijankom iz Trevisa.⁴ Iako Niger navodi političke razloge za očev odla-

¹ Izvor za poznavanje Nigerova života autobiografski su podaci iz rukopisnih djela *Cosmodystychia* i *Peri archon*. Giovanni Mercati je uz svoj opsežan rad: *Pescennio Francesco Negro Veneto* (*Ultimi contributi alla storia degli umanisti*, fasc. II, Città del Vaticano, 1939, 24–109) u dodatku izdao dijelove spomenutih Nigerovih rukopisa: *Appendice alla memoria su P. Francesco Negro* (1°–68°).

Dijelove Nigerovih autobiografija citirat ću, dakle, prema tom izdanju.

² Mercati, o. c. 15°: *Sed Aruns antiquissimus atavus meus, in Mysiam traiciens et inde in Liburniam, ex Nigro cognomine Crnoëvichios illorum lingua, hoc est Nigros, nos appellavit, contracta cum Frangipaniis comitibus affinitate, apud Illyricam Seniam consedit.*

³ Šime Jurić, *Humanist Franjo Niger, Senjski zbornik*, Senj 1975, VI, 292.

⁴ Mercati, o. c. 15°–16°: *Hinc Venetam in urbem fugiens Georgius genitor ex matre Tarvisina me huic mundo infaelicem edidit.*

zak iz domovine, treba ih, kao i rodbinsku vezu s Frankopanima koju posebno ističe, promatrati s oprezom, jer ih naš pisac donosi s mnogo kronoloških netočnosti i nelogičnosti.⁵ A svoje hrvatsko porijeklo ponekad posebno ističe u imenu – Liburnus. Da to nije puka formalnost, da je ta veza dublja, pokazuje dobro poznavanje istaknutih ličnosti u Hrvatskoj, a posebno poznavanje slavenskih pisama – ćirilice i glagoljice⁶. U uvodu svoje autobiografije⁷ spominje Jeronima: „Hieronymus Stridonensis, tum Dalmatarum omnium decus et gloria sempiterna, qui iure Slavones patrio vocabulo sunt appellati quasi gloriosi, Slava enim Dalmatica lingua gloriam significat, unde apud illos in suis hymnis cantat Ecclesia: 'Slava tebe bose nas', hoc est 'Gloria tibi domine noster'“ ... Taj citat možda najrječitije pokazuje Nigerovu vezu s očevom domovinom.

Kao što je, dakle, svojem imenu širokim potezom želio dati tisućljetnu patinu, a izmišljenim vezama s Frankopanima i Crnojevićima osigurati pristup na dvorovima i u utjecajnim krugovima, tako je želio živjeti i raditi. No stvarnost je bila sasvim drugačija.

Osnovno je obrazovanje i prve uspjehe postigao u Veneciji, nastavio se školovati na Padovanskom sveučilištu, gdje ga je za oratorske zasluge ovjenčao car Fridrik III. Studij završava sa 24 godine i postaje doktor lijepih umijeća i obaju prava. Interesi su mu veoma raznoliki, bavi se retorikom, filozofijom, pravom, teologijom, muzikom, prirodnim i okultnim znanostima, jezicima. Postaje svećenikom u Veneciji, a 1483. natječe se za mjesto krčkog biskupa. Taj je trenutak prijeloman u njegovu životu. Umjesto na biskupskoj stolici završava u venecijanskoj tamnici, muče ga i ispituju. Nejasno je zbog čega se to dogodilo, no možda je njegovo hvalisanje o izmišljenim rodbinskim vezama s Frankopanima izazvalo podozrenje. Uspio se nekako izbaviti i uvrijeđen zauvijek odlazi iz rodnog grada.

Počinju njegova lutanja. Najprije kao priznat i uspješan nastavnik predaje u Padovi, zatim odlazi u Rim da bi se razočaran ponovno vratio u Padovu. Između 1489. i 1492. godine odlazi u Ugarsku na poziv Galeotta Marzija i građana Arada da upravlja gimnazijom u tom gradu. Proboravio je tamo dvije godine i dobro upoznao prilike u Ugarskoj, što će mu otvoriti put za novu službu – kod obitelji d'Este. Postaje savjetnik malodobnog Ippolita d'Este koji je 1495. imenovan za ostrogonskog nadbiskupa. Niger ga prati u Ugarsku i spominje da je za vrijeme svog dvogodišnjeg boravka osnovao gimnaziju u Vaczu i stekao takav ugled u Budimu da su mu ponudili da nastavi pisati ugarsku povijest nakon Bonfinijeve smrti. No on je vezan službom uz obitelj d'Este. Vraća se preko Beča u Ferraru, Milano i Rim, gdje ga papa Aleksandar VI na preporuku svog sina Cesarea Borgie, koji je tada još bio kardinal, imenuje apostolskim protonotarom. To su Nigerovi najsajniji dani.

⁵ Jurić, o. c. 293

⁶ Jurić, o. c. 295

⁷ Mercati, o. c. 16°

1505. godine nezadovoljan odlazi iz Ferrare i time započinje nemiran i nesiguran period njegova života. Boravi u Rimu, Bariju, Santa Severini, Cosenzi, Paoli, Napulju i prehranjuje se podučavajući na plemićkim dvorovima. 1515. obraća se Ippolitu d'Este za pomoć, a 1523. upućuje novoizabranom papi Klementu VII posljednji vapaj. Ne zna se da li mu je pomoć stigla; od te mu se godine zametnuo trag.

Književni je opus Nigerov Š. Jurić okarakterizirao kao „djelo humanističkog svaštoznanca, koji u svojoj težnji da bude svestran i obuhvati gotovo sve književne vrste i progovori o svim znanstvenim disciplinama ni na jednom području nije uspio dati ni jedno djelo trajnije vrijednosti. Zbog toga sav njegov rad ima više kulturno-historijsko nego znanstveno ili literarno značenje.“⁸

Od tiskanih mu je djela najpoznatiji priručnik Modus epistolandi (Ars epistoliorum, Ars de scribendis epistolis, De componendis epistulis i sl.) koji je između 1488. i 1573. u mnogim evropskim gradovima doživio barem 55 izdanja. I latinska gramatika Grammatica tiskana je nekoliko puta, kao i stilistička rasprava Regulae elegantiarum. Metrikom se bavio u malenoj raspravi Syllabimetria i u Sententia de quantitate syllabarum – rukopisu koji se čuva u Torinu.

U Ugarskoj je našao tekst astrološkog djela Firmika Materna Scriptores astronomici seu Firmicus Maternus Astronomicorum libri octo ... i priredio ga za tisak 1499, a 1501. sudjelovao je u izdavanju izbora iz Plutarha.

Književno mu je stvaralaštvo najčešće prigodničarskog karaktera: epigram Sidereus caeli motus ... u čast Johanna de Sacrobosco (tiskan 1478. u Veneciji i 1480. u Bologni), svatovska pjesma In Sigismundum archiducem Austriae pro epithalamio (Padova 1484). Cassandri Fedele, poznatoj književnici, posvetio je stihove In Cassandram sapphicon, koji su prvi put objavljeni u Veneciji 1488. Povodom smrti Ercolea d'Este održao je govor Pullata contio in d. Herculis inferias (izdan 1505. u Ferrari).

Istraživao je živote svetaca i napisao nekoliko djela hageografskog karaktera.

U rukopisu su, međutim, ostala dva najvažnija Nigerova djela: Cosmodystychia id est De miseria mundi i De aristocratia Veneta seu Peri archon. Cosmodystychia se čuva u Vatikanskoj biblioteci, kamo ju je dao pohraniti papa Leon X. Niger se nadao da će papa tiskati to njegovo životno djelo, u kojem je na 697 listova enciklopedijski prikazao čime se sve bavio. Od dviju autobiografija u tom djelu važnija je druga Nigri genethliacon. Iako je pisana s mnogo fantazije i izmišljenih podataka, ipak daje dragocjene podatke o Nigerovu životu i radu.

Djelo Peri archon sačuvano je u dva rukopisa, stariji se nalazi u Vaticani, a mlađi u Marciani – čistopis, namijenjen duždu Leonardu Loredanu, kaligrafski napisan

⁸ Jurić, o. c. 287

i ukrašen višebojnom minijaturom. U tom dijelu Niger slavi i opisuje političko uređenje i vladavinu Serenissime. Od autobiografskih podataka Niger opisuje epizodu o neuspjelom izboru za krčkog biskupa iz 1483. godine.⁹

Osim ovih dvaju značajnih rukopisnih djela Nigerovih, rukopisa ima u mnogim evropskim bibliotekama, osobito u Vatikanu, Veneciji, Padovi, Modeni, Milanu, Torinu i Gandu.

U biblioteci Ambrosiani (C 12 sup.)¹⁰ čuva se Nigerov autograf. U tom se kodeksu na 158 listova nižu najrazličitiji zapisi na latinskom i talijanskom jeziku. Pored Nigerovih sastavaka u prozi i stihu, bilo prigodničarskog bilo didaktičkog karaktera, tu su radovi o rimskoj povijesti i Senekininim tragedijama, a i djela nekih drugih pisaca, npr. komedija Paulus Petra Pavla Vergerija.¹¹

Na naslovnoj je strani kodeksa drugom rukom zapisana godina 1491. Možda je te godine Niger započeo pisati; na zadnjim je stranicama naime nekoliko puta označio godinu 1494. Da je dio zapisa iz kodeksa zaista nastao te godine, potvrđuju dva epitafa koje sam odabrala za ovaj broj našeg časopisa. To su stihovi koje je Niger sastavio potresen smrću pjesnika Galeotta Marzija i Angela Poliziana. Za Poliziana, sjajnog pjesnika i filologa, zna se da je umro 1494, ali je Marzijeva smrt dosta nejasna. Pretpostavlja se da je umro ili oko 1494,¹² ili oko 1497¹³, a kao mjesto udesa (pao je s konja i nastradao) spominje se Montagnana u Italiji ili Lyon u Francuskoj. Budući da se epitaf Marziju u kodeksu nalazi ispred Polizianova (list 78 – list 141), mogla bi se time potvrditi prva pretpostavka – da je umro 1494. A Nigerove riječi, riječi suvremenika Marzijeve smrti: „... sepulcrum/quod tibi nec dignum galica terra dedit“ mogle bi pomoći u rješavanju pitanja o mjestu pjesnikova udesa.

Iz distiha posvećenih Polizianu izvire duboko poštovanje prema pjesniku, koji je pored velikih uspjeha imao i teških trenutaka u životu, te Niger ujedno izražava i vlastito razočaranje: „Heu nocuit semper doctis ignavia vulgi/quod sanctum fuerat, censuit illa malum“.

S Galeottom Marzijem vežu ga drugačiji osjećaji. Cijeni ga kao učena i sposobna čovjeka. Nemiran i znatiželjan duh tjerao je Marzija po evropskim dvorovima, a posebno je značajan njegov boravak na dvoru Matije Korvina u doba procvata ugarskog humanizma pod budnim okom Ivana Viteza iz Sredne. Nigerov prvi bo-

⁹ Mercati, o. c. 54°

¹⁰ Xerox-kopiju cijelog kodeksa iz Milana je donio prof. Šime Jurić, te mu ovom prilikom zahvaljujem na ukazanom povjerenju.

¹¹ U stijedećem će broju našeg časopisa biti detaljniji prikaz rukopisa.

¹² Mercati, o. c. 62

¹³ I. N. Goleniščev-Kutuzov, *Il Rinascimento italiano e le letterature slave dei secoli XV e XVI*, Milano 1973, I/177.

ravak u Ugarskoj vezan je za Marzija. U vatikanskom rukopisu djela *Peri archon* pripisana su na kraju tri distiha, u kojima Niger sam sebe uspoređuje s Marzijem¹⁴. Ta se tri distiha nalaze i u našem kodeksu, odmah iza epitafa koji objavljujemo:

Tempore, materia paribus Galeotus egoque
Scripsimus, imparibus sed tamen auspiciis.
Morte dedit penas Galeotus namque Latinum
Lemmate barbarico commaculavit opus.
Ast ego principibus Venetis mea scripta dicavi¹⁵
Hinc vivam ducibus gratior experiis.¹⁶

Marzije je, dakle, istovremeno s Nigerom pisao slično, dosad neutvrđeno, djelo političkog karaktera koje je posvetio nekom stranom vladaru, a njegova nesreća jest prilika da Niger istakne svoju privrženost domaćim vladarima. Ti se distisi nalaze u starijem rukopisu, koji je prema Mercatiju nastao tokom 1493, 1494. i završen 1495. godine, te bi se i time mogla potvrditi 1494. kao godina Marzijeve smrti.

Priređujući tekst Nigerovih epitafa promijenila sam njegovu interpunkciju i popravila očite pogreške (ispuštena slova i slogove). Iako je dosta nedosljedan u pisanju geminata i u pisanju ae, oe i e, ostavila sam grafiju iz rukopisa.

Olja Perić 163

Bibliografija

Šime Jurić, Humanist Franjo Niger, *Senjski zbornik*, Senj 1975, VI, 285–296.

Šime Jurić, Franjo Crnojević Niger, (rukopis, 27 kartica)
Giovanni Mercati, *Pescennio Francesco Negro Veneto. Ultimi contributi alla storia degli umanisti*, Città del Vaticano, 1939, 24–109 i 1°–68°

¹⁴ Ta je tri distiha izdao Valentinelli, *Bibliotheca mss. ad S. Marci Ven. III, 60*.

¹⁵ U rukopisu ovaj stih glasi: *Ast ego principibus ventis mea scripta dicavit*. Čini mi se da su se Nigero potkrale greške u riječima *principibus* i *dicavi*, a riječ *ventis* ne bi imala smisla u ovoj rečenici te sam je promijenila u *Venetis*, jer je djelo doista posvećeno venecijanskim vladarima.

¹⁶ *Experiis* je Nigerova grafija za *esperis*.

P. FRANCISCUS NIGER
EPIGRAMMATA

*P. Francisci¹ Nigri Veneti doctoris in
Galeotum Martium epitaphium*

Heu, Galeote, iaces villi, miserande, sepulcro,
Quod tibi nec dignum galica terra dedit.
Heu, pietas virtutis eras spoliandus alumno,
Rhetor et astronomus, philosophusque bonus.
Comprime sed lacrimas, superi voluere magistrum 5
Tendere ad Elisios, quem rapuere virum.
Deficit hic nobis², Galeotus vivitat ipse
Hic, ubi celicolum splendida turba manet.

*In Angeli Politiani miserum interitum
Niger*

164

Dum petit innocuum gens effera Politianum
Perdere, consulit Iuppiter et Cybele.
Haec divina pio complexa est membra sepulchro:
Ille animum ad superos, venerat unde, tulit.

idem

Phedre, quid ingenuos toties hortaris amores,
Si fuit infoelix Politianus amor?
Quid potuit peccasse senex, divinus, honestus,
Virtutis templum, fonsque pudicitiae?
Heu, nocuit semper doctis ignavia vulgi. 5
Quod sanctum fuerat, censuit illa malum.

¹ *corr. ex Francisi*

² *corr. ex nobist*

ERRATA

U tekstovima, koje smo dosad pripremili, potkrale su se slijedeće pogreške:

Latina & Graeca 20

str. 126	<i>negatib</i>	umjesto	<i>negabit</i>
" 127	<i>Muratoirus</i>	"	<i>Muratorius</i>
" 128	<i>Scaris</i>	"	<i>Sacris</i>

Latina & Graeca 21

str. 85	<i>porvidus</i>	umjesto	<i>providus</i>
"	<i>religiens</i>	"	<i>religionis</i>
"	<i>Praesiterum</i>	"	<i>Praesbiterum</i>
"	<i>leum</i>	"	<i>luem</i>
"	<i>expolita</i>	"	<i>exposita</i>
"	<i>suspicare</i>	"	<i>suspicere</i>
str. 86	<i>transfere</i>	"	<i>transfers</i>
"	<i>taeda</i>	"	<i>foeda</i>

Osim toga, kako 7. stih iz pjesme *Die 29. Septembris a. 1851.* (str. 85) nije metrički pravilan, predlažem drugačiju lekciju:

Oh utinam, Praesul, quot tu benefacta tulisti.

165

O. P.